

ILMAUS »X ON SELLAINEN ETTÄ» SUOMEN PUHEKIELESSÄ

TAUSTAKSI

Teoksessaan »Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa» (1992) Vilkuna esittää, että predikaateiltaan geneeristen lauseiden — esimerkiksi *Riitta puhuu saksaa* — geneerisyyden voi varmentaa parafrasilla *Riitta on sellainen että hän puhuu saksaa*. Ilmaus *x on sellainen että* olisi siis luonteeltaan geneeristävä. (Vilkuna 1992: 45, 46.) Tästä lyhyestä maininnasta olen saanut herätteen kirjoitukseeni.

Pyrin tässä kirjoituksessa vastaamaan kysymykseen, miten *x on sellainen että* -ilmausta käytetään puhekielessä. Tämän selvittämiseksi käsittelen *x on sellainen että* -ilmauksia kolmella tavalla. Ensiksikin (1) esitän suomen murteista löytämäni tämän ilmaustyyppin esiintymät aineistonani Lauseopin arkiston kokoelmat. Toiseksi (2) tarkastelen ilmaustyyppin esiintymistä nykynuorten kielessä kahdesta näkökulmasta. Olen yhtäältä poiminut ilmauksen esiintymät nuorten haastatteluaineistosta, joka on kerätty tamperelaisten lukiolaisten ja ammattikoululaisten puheesta vuonna 1991. Tämän lisäksi olen tehnyt vuonna 1998 testin ilmaustyyppin käytöstä Tampereen yliopiston ensimmäisen vuoden suomen kielen opiskelijoille. Näiden aineistojen esittelyn jälkeen (3) pyrin selittämään ilmauksen funktioita ja käyttöä.

Selityksessä käytän aineistojen lisäksi apuna oman kieli-intuitioni varassa tekemiäni esimerkkejä. Teoreettisesti nojaan — yleisesti tunnettujen suomen lauseopin esitysten ohella — lähinnä niin sanotun kognitiivisen kielitieteen piirissä syntyneisiin ajatustapoihin. Pyrin osoittamaan, että *x on sellainen että y* on vakiintunut syntaktinen konstruktio, joka esiintyy usein puhekielessä. Tällaisenaan se ei ole yksinäinen tyyppi, sillä sillä on

monia samankaltaisia, *sellainen*- tai *semmoinen*-pronominaalin sisältäviä sukulaisia.¹ Yksi niistä on ilmaustyyppi *x on sellainen* + nomini *että*, jota olen käsitellyt aiemmin (Kuiri 1995) ja johon palaan lyhyesti myös tämän kirjoituksen lopussa. Vaikka on ilmeistä, että monet selitykseni kohdat sopisivat jossain määrin useisiinkin *x on sellainen että* -ilmaustyyppiin rinnastuviin ilmauksiin, rajoitun tässä artikkelissa muutoin yksinomaan *x on sellainen että* -ilmaukseen. Tämä ilmaus selityksineen toimikoon siten esimerkkinä muiden mahdollisille selitystavoille.

RAKENNE »X ON SELLAINE ETÄ» MURTEISSA

AINEISTON RYHMITTELYSTÄ

Olen jakanut murreaineiston esimerkit² pääryhmiin yhtäältä sen mukaan, millaista tilannetta *x on sellainen että* -konstruktion *että*-lause kuvaa, ja toisaalta sen mukaan, mikä on *x:n* rooli tässä kuvauksessa. Esitän aineiston näissä pääryhmissä: Ensimmäisessä ryhmässä ovat lauseet, joissa *että*-lause kuvaa *x:n* tarkoitteen staattista tilaa, toisessa lauseet, jotka kuvaavat toimintaa, jossa *x:n* tarkoitteella on jokin rooli. Kolmannessa ryhmässä ovat *x on sellainen* -lause ja *että*-lause toisistaan riippumattomampia sikäli, että *että*-lause kertoo puhujan puhehetken aikaisesta arviosta, jossa *x:n* tarkoitteella ei välttämättä ole mitään eksplisiittistä roolia. Ensimmäinen ja toinen ryhmä on siten muodostettu *että*-lauseen aspektuaalisten piirteiden varassa, kun taas kolmannessa perustana on *että*-lauseen itsenäisehkö funktio. Tämä epäsuhta selittyy ilmauksen selityksen yhteydessä.

Tilan ja toiminnan määrittelyssä nojautun lähinnä Lyonsin (1977: 483) esitykseen, jota myös Leino (1992: 150–152) on käyttänyt käsitellessään suomen objektin sijanvaihtelua. Toimintaa käytän kuitenkin jaottelussa yhteisterminä, johon sisältyvät Leinon esittämät tilannetyypit toiminta, prosessi, teko ja tapahtuma. Näille neljälle on yhteistä ajallinen dynamiikka, joka erottaa ne tilan kuvauksista. Keskenään ne eroavat siten, että toiminta ja prosessi ovat pitkäkestoisia, teko ja tapahtuma lyhytkestoisia. Tekoon vaaditaan lisäksi inhimillinen toimija mutta tapahtumaan ei. Samalla tavalla eroavat myös varsinainen — suppeammin määritelty — toiminta ja prosessi, koska toiminnassa on inhimillinen tekijä, mutta prosessissa ei. Keskeistä työni kannalta on tilan ja toiminnan erottaminen, ja käytännössä tilan osoituksiksi tulevat yleensä vain sellaiset ilmaustyyppin edustajat, joiden *että*-lause on rakenteeltaan predikatiivi-, habitiivi- tai eksistentiaalilause.

»X ON SELLAINE» TILAN KUVAUKSEN KANSSA

Murreaineistossa on jonkin verran sellaisia esimerkkejä, joissa *x on sellainen että* -rakennetta käytetään predikatiivisen *että*-lauseen kanssa. Peräkkäin on siis kaksi predikatiivi-

¹ Tällaisia ilmauksia ovat esim. *x:stä on tullut sellainen / semmoinen että; x on tullut sellaiseksi / semmoiseksi että; x:ssä on sellaista / semmoista että* jne. Läheisiä ovat myös *se*-pronominin sisältävät vastaavanlaiset ilmaukset.

² Esimerkkejä aineistosta löytyi noin 430. Määrä on paras esittää likimääräisenä, koska eräiden esimerkkien kuuluvuudesta rakenteen ja siten tämän käsittelyn piiriin voidaan olla eri mieltä. Se, mihin rajan olen vetänyt, ei rakenteen analyysin kannalta ole relevanttia, koska rakenteen perusolemukseen ja tulkintaan en katso näillä rajatapauksilla olevan merkitystä. Lisäksi on tietenkin otettava huomioon keruuvirheiden mahdollisuus. ▷

lausetta, joista ensimmäisessä predikatiivin paikan täyttää semanttisesti tyhjä *sellainen* / *semmoinen* -pronominaali, jälkimmäisessä jokin substantiivi tai adjektiivi.³

*kon- upserik kans semmotetki o vähä et- ei ne ol ni/ aurinkoissi niitte/ sotamiästen kans
kaik ni./ (Eurajoki)*
vaihka se semmosta nyt- ett- ei se on nii – – yksinkertasta tyätä (Hattula)
se (ilm. vedenkanto) on kyl semmone et see ol kyl kans raskast tyät./ (Kalanti)
se ov vain semmonen että sitä ei saam- se on, yhyrevväristä. (Kihniö)
*se olil sit semmonen kumminki- et/ se ol/ piän nokine äijä mutta sill- ol punanen tiitti-
lakki pääs/ riihitonttu (Kustavi)*
*ja ko (minä) oli semmone ett- olin al kymmene vuare joku seittemä/ vanh taisin ol – –
kahreksa ja (Luvia)*

Muutamissa esimerkeissä *että*-sanaa seuraa pelkistä nomineista koostuva jakso, joka selventää *semmoinen*-sanan viittauksen:

se kirkkoreki v – – oliki sitte semmonen/ vähä vähä että isompi kun kipakka (Haapavesi)
see nyt oll ol, semmonen jotta se vuan/ paremmin nii ku saona uuni⁴ (Kitee)
ne ova vaen semmosija että, pahempija mätänemmäjä ja (Lestijärvi)

Tilan kuvauksen toisen ryhmän muodostavat esimerkit, joissa *että*-lauseella on eksistentiaali- tai habitiivilauseen rakenne. *X:n* tarkoite ei nyt enää ole sama kuin *että*-lauseen kielipillisen subjektin vaan sama kuin näiden lauserakenteiden vaatiman pakollisen adverbiaalinen. Esimerkkejä:

se (talo) oli semmonen/ semmone semmone että⁵ siinä ei ollu’ ’ asukkaita enää ollenkaa (Haapajärvi)
s- oli (laidun) semmonen sit/ ett- ei ollu ollenkan/ aitoja eikä laittaa mitään./ (Hattula)
ja elämä oli semmost- ett- ei siin ollu varaa pitääk kotona/ (Hausjärvi)
ne olit semmosija että niill ei olum muuta maata ko nek k- kartanomaat (Himanka)
ja net talikokki oli ennen semmosija että, niis oli vain kolomep piikkiä (Himanka)
vaikka se (porsas) on sellainen/ kun koiral ett ei siin oop paljol läskiä./ (Lappajärvi)
puolivillane oli semmosta että niin siinä oli, nuista tehtaal langosta loimi (Ylivieska)

Seuraava Haukivuoren esimerkki on yksi laajasta ryhmästä, jossa *x on sellainen että* -rakenteen *x:n* tarkoitteeksi tulee ymmärtää mennyt elämä kokonaisuudessaan. *Että*-lauseessa kerrotaan sitten monenlaisia tosioita tuon elämän ankaruudesta:

mut se nyt ol, semmosta vua että/ meilä ol, kylymät huoneet (Haukivuori)

Tilan kuvausten laitamille olen sijoittanut esimerkit, joissa *että*-lauseella alkava jakso on pitempi kuvaus *x:n* tarkoitteen pysyvistä ominaisuuksista. *Että*-lause voi tällöin kuvata myös sitä, miten *x:n* tarkoite on tehty eli viitata sinänsä toimintaan. Toiminta ei kuitenkaan ole kuvauksen varsinainen kohde, vaan se esitetään vain tuloksen kannalta, päätty-

³ Esitän murteet aakkosjärjestyksessä niiden nimiä lyhentämättä. Mitään alueellista variaatiota ei työni aineistosta voi päätellä.

⁴ Konjunktioiden *että* ja *jotta* ero on murteissa yleensä ja pääosin alueellinen (ks. Ikola, Palomäki ja Koitto 1989: 82–83), eikä niiden välille ole *x on sellainen* -rakenteessakaan löydettävissä merkityseroa.

⁵ Esimerkeissä esiintyy aika ajoin joko pronominaalin tai *että*-sanan toistoa, kun puhuja suunnittelee ilmauksensa jatkoa. En kiinnitä tähän erityistä huomiota.

neenä, ikään kuin sen vaikutus olisi siirtynyt *x*:n ominaisuudeksi: oikea tekotapa on olen-
nainen osa sitä, millainen seuraavankin esimerkin reslaksi kutsuttu reki oikein oli.

*no resla oli semmonen että siihev vaa oli niin- kun/ naulattu nii/ sen korkusija niin kun
se tarvihti nii/ että se ei oo yhestä puusta se ov vain naulattu lauvat näim pystöön
siihe/ että se oli niin kun/ paremmin arkisempi/ ajopeli./ (Haapavesi)*

»X ON SELLAINEN» TOIMINNAN KUVAUKSEN KANSSA

A) Tämän ryhmän ytimen muodostaa suuri joukko tapauksia, jotka ovat kirjoituksen alussa
mainittua *Riitta on sellainen että hän puhuu saksaa* -tyyppiä: *x*:n tarkoite on sama kuin
että-lauseen subjektin tarkoite ja — *että*-lauseen kuvatessa inhimillistä toimintaa — myös
sama kuin tämän lauseen toiminnan agentti.⁶

*mut suve mää oli sit semmonen ett- em mää/ paljo jaksan mittä (Eura)
kumminki se (mies) ol semmonen et/ se tahdoi ain- ajja hevost. (Eurajoki)
n- oli semmottia sitt- että ne, juteli reisuipoikajen kans ahkeroo (Ikaalinen)
Risto tahtoo olla — — sellaanen että se/ se tahtoo niin kun kulukia ta — / kalakaupalla./
naiset oli sellaaasia että pitivät sellaaasia miehiä stev vai hyvänä (Isojoki)
e mnää ol mittä semmone et mä — — mun tarttis pääst ja/ saar menn- ain toiste sakkin
kans (Karjala Tl.)
isä oli sellaanen että se/ myii niitä sellaaasia/ piäniä paikkoja (Kauhava)
ja lapset oli siitte sellaaasia jotta ne kuluki paimeneh (Laihia)
se Aatto/ se oli silloin tuota tuallaanen/ jotta se kulu — — oli jatkokurssilta päähnyj jo⁷
(Laihia)
vanhat ihmiset olit/ sellaisia että ne/ ne ei syönyp pehmeää leipää./ (Lappajärvi)
nuo karjalaiset tyttäret on semmossii jotta eivät ossoo/ vetteäkkäs syyväl lusikata./
(Liperi)
se mummo ol- semmone et se/ se parans (Muolaa)
mie oon semmonen olt- ijjää päivää et mie- n- oo alkohoolii/ mie en hopusti ole sitä
huulilleim paa./ (Muolaa)*

Seuraavissa esimerkeissä *x*:n tarkoite on eläin, jolle *että*-lauseen sisältämä asia esitetään
luonteenomaiseksi.

*ko lahn- o — — lahn- o semmone et se pilantu ja pia. (Eurajoki)
teeri oli semmone että, se se, miestä pelekäh kyllä (Ikaalinen)
lehmä on semmonen jotta se tappailoo keärmettä syyväksee. (Liperi)*

Seuraavissa *x* on ei-elollinen ja *että*-lause esittää *x*:n ominaisuuden; Kurun esimerkissä
viitataan jopa toimintaan.

*se on tuo hirsirakennus se on semmon- että se väliim paisuu ja että e aina liikkuu
(Kihniö)
se (eräs aine) on semmost- ett- ei se lähle, pentsiinilläkään oikeem pois (Kuru)
sillon ko, järvet jäätyy juur, että ne oj juur semmoset että ne juur miähen kantaa (Suo-
denniemi)*

⁶ Käytän sijakieliopin roolin käsitettä samoin kuin perusroolien nimityksiä apuna hyvin karkeasti. Lähteeksi
riittää siten Hakulisen ja Karlssonin asian esittely (1979: 37–39, 101, 102).

⁷ Aineistojen pari *tuollainen-* ja *tämmöinen-*pronominaalien käyttöä rinnastan tässä työssä erottelematta *sel-*
*lainen-*pronominaalin käyttöön.

B) Toisen toimintalauseiden ryhmän muodostavat *että*-lauseet, joissa *x* itse ei ole agentti eikä lauseen kieliopillinen subjekti. Toimijoina ovat yleensä menneen ajan ihmiset, joskus joku yksittäinen ihminen. *X*:n rooli *että*-lauseen toiminnassa vaihtelee kohteesta jonkinlaiseen implisiittiseen lokatiiviin (Loimaan esimerkki). Osassa esimerkkejä *että*-lause kertoo toiminnan ohella *x*:n tarkoitteen sisällöstä. Tämä on mahdollista vain silloin, kun *x* on intensionaaliseen tarkoitteeseen viittaava, kuten sana *tanssi* Iitin esimerkissä. Tarkoite on toisen asteen entiteettinä⁸ ajallista tapahtumista tai toimimista sisältävä.

see (elämä) *ol semmost- ett* annettii ruakkaa joka pyysi (Eura)
se (mies) *ol semmone et* nep pelkäs oikke sitä (Eurajoki)
sängyt oli semmosija että ne levitettiiv vai (Haapavesi)
se ol sellasta että/ paljassa jaloj juostii saonaannii ja/ pakkasella ja./ (Haukivuori)
no se iso tanssi ol semmoin et sih otettih pari/ (Iitti)
see ol simmos sit et siäl olttiik koko peive oikkin/ niin- kun taksverkis./ (Karuna)
noh se ol sellai- että/ aamul- ajettih lehmät ja illal taas ajettih kotih/ mettäst./ (Lapinjärvi)
tu ohrane vellink se ol sit semmone et sitä syätti joka aterja tavalisest/ (Lappi Tl.)
yks paikkaki (=talo) oli semmon- et mää meinsiv vaan nälkään kuall (Loimaa)
pälkkatiskoit ja ne ol semmotti et- e niit/ nosteltu (Luvia)

»X ON SELLAINEN» ARVIOINNIN KANSSA

Oman ryhmänsä muodostavat tapaukset, joissa *että*-lause esittää puhujan puhehetken aikaisen arvion *x on sellainen* -rakenteen *x*:n tarkoitteesta tai ainakin jostain siihen liittyvästä seikasta.

see ol semmost- et- el et e- mnää ymmär sit./ (Kalanti)
ne oli semmossia että niistä em minä oikeem paljo tiäräk kertoak kunn- em minä meillä nähnyk kelloo (Karkku)
mut se (lastenhoito ennen) *on sellasta jot* tuota sitä ei nykyajal ei ilkiäis enneä puhhuokoa mikä on nii tuhmao olt./ (Räisälä)
et kyl se (elämä ennen) *simmost- oli et/* ei nykyajan- ihmiset tiärä mitää ei./
ne oli niin- erinomasem piäni tuikkui simmosii ett- ei ei simmosil tähän- aikaa mailmas nähräis- enää yhtää mitää/ (Sammatti)
kyl se (ruuan laitto) *oli kas semmost- et* nykyaika ni se käveis vallon toiselt tavals se teko ko siihen- aikkaa./ (Säkylä)

X on sellainen -rakenteen ja *että*-lauseen ajallinen ero näkyy usein suoraan predikaatti-verbien tempuksesta. Näissä esimerkeissä *x on sellainen* näyttää olevan selitteenä *että*-lauseessa ilmaistulle arvioinnille. Nähdäkseni nimenomaan *että*-lause »kantaa» selvästi kokonaisuuden illokutiivisen sävyn (ks. tuonnempaa ilmauksen selitystä).

⁸ Käsitteet ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen entiteetti on lingvistiikkaan kotiuttanut Lyons (1977: 438–452) ja Suomessa esitellyt ainakin Koski (1983: 21, 22; ks. myös Vilkuna 1992: 11). Ensimmäisen asteen entiteetit ovat fyysisiä ja havaittavia objekteja (*mies, kirves*), toisen asteen entiteetit ajallisaikallisia objekteja, joilla ei ole enää varsinaista fyysistä ulottuvuutta (*kokous, juoksu*) ja 3. asteen entiteetit ovat mentaalaisia objekteja siten, ettei niillä ole edes ajallista tai paikallista muotoa (*kauneus, punainen*).

ILMAUS »X ON SELLAINEN ETTÄ» NUORTEN KIELESSÄ

ILMAUS HAASTATTELUAINEISTOSSA

Murreaineiston vertailuaineistoksi olen ottanut 12 tuntia nuorten haastatteluja, jotka on tehty Tampereella kesällä 1991. Haastateltavat ovat tamperelaisia lukiolaisia ja ammattikoululaisia. Haastattelut on toteutettu pääosin saman kysymyssarjan avulla, joten niiden sisällötkin ovat suurelta osin yhteneviä: nuoret puhuvat koulunkäynnistä, opettajista, vanhempien ja nuorten suhteista, harrastuksistaan, nuorten seurusteluun liittyvistä asioista sekä laajemmin ulkomaalaisten ja suomalaisten väleistä, mainonnasta, Neuvostoliiton hajotamisesta ja Euroopan unionista. Aineistossa oli noin sata *x on sellainen että* -ilmauksen esiintymää.

Olen jakanut esiintymät murreaineiston tavoin kolmeen pääryhmään, mutta tämä jako on toisenlainen kuin murteiden kohdalla. Syy eroon on se, että nuorten haastattelujen esimerkit tuntuivat jakaantuvan pääryhmiin eri tavoin kuin murteiden esiintymät, vaikka esimerkit sinänsä ovat hyvin samankaltaisia murteiden esimerkkien kanssa. Tähän eroon lienee yksi syy haastattelijan roolin erilaisuus: nuorten haastatteluissa haastattelija nimenomaan kyselee muun muassa hyvän opettajan ominaisuuksia, kun taas murteiden esimerkit näyttävät esiintyvän puhujan kertomusten sisällä.

A) IHMISEN LUONNEHDINNAT

Nuoret luonnehtivat melko usein itseään, opettajia, vanhempiaan, tovereitaan tai muita henkilöitä *x on sellainen että* -ilmauksella.

mum mielest pojat on sellasia et ne ei nin ku, ne ei nin kuj juaruilej ja sitten, ne ei arvostelet toisia ihmisiä niim paljo.
monet on semmosia että ne vasta pääsee sen ekav vuodej jälkeen nin kum mukaan sihel lukiohommaa.
se on (opettaja) *semmonen et* se niuhottaa aina, pienemmistäkin myähystymisistä ja poissaoloista ja kaikista ja
kyllä mää aina oon ollut semmone että, aina oon ollut tosi paljo pois kotoo ja
kais se ihmine (yleensä) *aina on semmone, et* se haluaa, ittensät tuodaj jotenki esille.
mä oon sellane että, mua ei o hirveestik koskaak kiinnostanut, se musiikin teoria.

Esimerkit luonnehtivat joskus toivottua tai oletettua tilannetta, eivät reaalista maailmaa:

ja, vanhempiem pitää ollas semmosia että ne, on ajan tasalla ja, tietää (nuorten menoista)
niitte (mustalaisten) *tarttis ollas sit semmonen kans ettei* ne ois sitem miten kää häiriköks tais sillee.

Kiinnostavia erikoistapauksia ovat yhtäältä esimerkit, joissa *että*-lause on predikatiivilause:

kiälethän on semmosia ettei yleensä ne oos semmosia helppoja ni
kyllä suomalaiset on muutenki aika paljo sellaisia että, ne oh ihan tyytyväisiä kuhan
 oh hyvä ollaj ja, televisio toimii ja, mikro ja, vettä tulee
ne mustavöiset on kaikki oikeestaan sellasia että ne on ihan, Suame huippua

▷

Tällöin aluksi voi olla tavallinen predikatiivilause (*ne on tarpeellisia*) ja sitten *sellainen että* -luonnehdinta:

kyllä ne (kotiintuloajat) mum mielest on ihan tarpeellisia *kunhan ne on semmoset että*,
ne ei o, mitää ihan älyttömiä

Seuraavassa ikään kuin haetaan tavallista predikatiivilauseeseen avulla tehtävää luonnehdintaa:

kyllä niin tota opettajat ni, *ne oli semmosia torella*, siss, ei, suaraan sanoen *semmosia että* niin kun että, ei niin, yläasteen opettajiiv verrattuna ne oli paljo sillai tiukempia ja sillai nin kun, kalpeita, sis nin kun, olennaisuudeltaa.

Seuraavassa taas haettu on nomineista koostuva jakso eikä täydellinen lause:

kyllä nää muut aineet sitte on semmosia niin ku että ihan, täysin hyviä

Toisena erikoisena tapausryhmänä ovat esimerkit, joissa *että*-lause on *x on sellainen* -lau-
seessa mainittujen henkilöiden puhetta eli heidän referointiaan:⁹

vaikka mun yks kaveri kyllä on semmonen nin ku että, »hurri o, hurri»
niin se on ihan, semmosta että, niin ku että »jaa siä on ollut tää, että tän tytär siälä
olluk kuulustelussa ja tämmöstä.» (sanovat ihmiset, jos joutuu poliisin kirjoihin)

Neljässä viimeisessä esimerkissä puhuja käyttää *tuota-* ja *niin kuin* -sanojen variantteja
että-sanan yhteydessä ilmaisutapaa hakiessaan; palaan tähän muissakin esimerkeissä jos-
kus näkyvään ilmiöön tuonnempana.

B) MUIDEN ASIOIDEN LUONNEHDINNAT

Seuraavissa *x on sellainen* -ilmauksen *x* ei ole enää henkilö tai ei ainakaan *että*-lauseen
tekijän roolissa.

se om myös semmonen että sitä kannattaa käyräp pelaamassa (squash)
se oli semmonen että, siinä tuli nin kul liikaa yhdessä lauseessa kaikkia (kirja)
toiset (opettajat) *on sittes semmosia että*, niitten tunneille ei välttämättä haluais men-
näkkään.
yks viikko oli tota semmonen että sai oppilaat ittep päättää (kouluruoan)
tää nyt vaihtoehto ei os semmone et me nyt joka ilta käytäs metässä kävelemässä
joskus se touhu (politiikka) *on vähä sellasta et* ne lupaa vähäl liikoja.
mum miälipiteeni on ihan semmonen että, että ne saa olla ihah homoja ja ne lespoja
jokka tykkää
ei se (tasa-arvo) *saa ollas sellasta että, että*, miäs tekee kaikej ja, nainen, nainen sitted
puurtaa, ja nin, rakentaa itselleen sopivaa uraputkea.
se eij os (sänkyynmeno) *semmone että, että tota*, »nyt ollaaj juotuk kumpikin, ja tota,
mennään näiv vaa».
ne (ydinvoimalat) *on semmosia et* mää pelkään että jos ne posahtaa nim mitä mullet
tapahtuu
numerot olikis semmotteet että, mää ihan kauhistui.
jos se (äänestäminen) *ov vähä semmosta että* mä en nyt oikein tiä.

⁹ *Olla*-verbin avulla tapahtuvasta referoinnista ks. esim. Routarinne 1990 ja Kajanne 1996 (erityisesti s. 228–231).

ni sillon oli aluks semmosta että kylä meillä nin ku, kuitenkin, oli sillai että, aika hyvin (tilanne lasten ja vanhempien välillä)

Viimeisen esimerkin mukaisesti nuoret aika ajoin käyttävät murrepuhujien tavoin subjektitonta rakennetta *oli semmosta että* tai *on semmosta että* tai pronomia *se oli / on semmosta / sellaista että* tarkentamatta pronominin viittauskohdetta. Tällöin yleensä puhutaan elämästä tai elämäntilanteesta, maailmasta yleensä.

C) ILMAUKSEN KÄYTÖT DISKURSSISSA

Tarkastelen tässä sellaisia ilmauksen käyttöjä, joita en tavannut murreaineistossa.¹⁰ Niitä ovat ilmauksen haastatteludiskurssin rakenteeseen liittyvät käytöt: ilmaus esiintyy suoraan kysymys ja vastaus -parissa tai pitemmässä diskurssijaksossa, jossa on muitakin luonnehdintoja mukana.

millainen on sun tulevaisuudem perhees?
mum perheeni on semmonen et mul on kaks lasta. mul on tyttö ja poika. ja, mä elän onnellisesti avioliitossa ja, semmone.

mimmonen sun mielest o hyvä opettaja?
no se on semmonen että se ei niuhota.

no, millasia me suomalaiset ollaa?
mum miest suomalaiset on melko ujoja. sellasia että ne, jos niill o jotai hualia taikka jotain nin ne ei puhu

voisik sä yhtään sanoo mitä eroo niissä (jupeissa ja spennoissa) on?
no, jupit esimerkiks voi ollas semmosia että ne vaan ostaa niitä vaatteita omaks iloks. ja ne tykkää niistä, vaatteista mutta sitted taas spennat voi, enemmän ollas semmosia että ne nin kul, leuhkii niillä.

mitä mieltä sä ot muuten suomalaisesta alkoholikulttuurista minkälaisia juojia suomalaiset on?
suomalaiset on semmosia että ne jua, paljoj ja nopeesti.

Seuraavassa ilmaus kuuluu itse kysymykseen ja haastateltavan *semmoinen*-sana on anaforinen:

mut onks opettajat tosiaan semmosia et ne menee tommoseen, ruskeekieliseen toimintaan sitte heti mukaa?
no kyllä jokkut ov vähän semmosia.

Kolmannessa esimerkissä edellisistä (*no millasia me suomalaiset ollaa?*) haastateltava antaa ensin tavallisen predikatiiivilauseluonnehdinnan (*ujoja*), mutta jatkaa luonnehtimalla vielä lauseella, mikä vaatii siteeksi *sellasia että* -ilmauksen, josta *suomalaiset on* -jakso on elliptisesti heittynyt pois. Pitempiä luonnehtivia jaksoja, joiden osana on *x on sellainen että* -ilmaus, on seuraavissakin esimerkeissä:

¹⁰ On huomautettava, että keräsin murreaineiston Lauseopin arkiston mikrokorttikokoelmasta, jolloin en saanut selville lauseen esiintymäympäristöä. Nuorten aineiston litteroidut tekstit olen sen sijaan saanut käsiini kokonaisuudessaan.

usein *se* (omista asioista päättämisen halu nuorilla) *oj just semmosta että*, semmosta kiukuttelua ja *semmosta, just että* haluais olla aikunej jo. että haluais jo, saada yhtä paljo ku aikuiset saa ja, mulle, *hyvä työpaikka on semmonej* jossa on, aika paljo vastuuta ja, josta saa, työstään, vastaavam palka. mutta ei liia hyvää palkkaa koska sitted tulee ahneeks. ja tota, *semmone et* sie on, työntekijöillä niin keskenään on, hyvät, suhteet ja mahdollisuudet niihi. mut *ei sit saa* (opettaja) *ollam* mikään *semmonel* liia hunajainenkaan *semmone että* on aina, aina pirtee kup peipponen

Ensimmäisessä esimerkissä *semmoinen että* aluksi saa selityksekseen nominin *kiukuttelua* ja sen jälkeen *semmoinen että* täydentyä lauseella. Toisessa esimerkissä aluksi toteutuu ilmaus *semmoinen joka* ja lopuksi luonnehditaan työpaikkaa lauseella, joka liittyy *semmoinen että* -ilmaukseen.

ILMAUS »X ON SELLAINEN ETTÄ» TESTIAINEISTOSSA

Selvittääkseni tarkemmin *x on sellainen* -rakenteen nykyistä käyttöä nuorten kielessä tein keväällä 1998 pienen testin Tampereen yliopiston suomen kielen opiskelijoille. Testilauseet valitsin siten, että *että*-lauseisiin tulisi mahdollisimman paljon vaihtelua: siksi mukana on vain yksi henkilötarkoitteinen *x* ja myös muut *x:t* liittyvät kaikille tutuiksi oletettuihin elämänalueisiin. Testissä oli mukana 40 ensimmäisen vuoden opiskelijaa, ja he saivat täydennettäväksi enintään kolmella eri tavalla seuraavat lauseet:

1. Kyllikki on sellainen että...
2. Kesämökki oli sellainen että...
3. Kirja oli sellainen että...
4. Ne juhlat olivat sellaiset että...
5. Heidän riitansa oli sellainen että...

Suurin osa vastasi jokaiseen kohtaan enimmäismäärällä vastauksia, joten vastausten kokonaisuudeksi kysymystä kohden tuli 110–120. Esittelen seuraavaksi vastauksia kohta kohdalta ja vertailen niitä samalla jonkin verran murreaineistoon, mutta mihinkään syvempään analyysiin en katso näin pienen testin antavan aihetta.

A) KYLLIKKI ON SELLAINEN ETTÄ

Ensimmäisinä pyydetyt Kyllikin luonnehdinnat olivat puoliksi (51 vastausta) Kyllikin yleisten toimintojen kuvauksia eli kirjoituksen alussa mainittua *Riitta on sellainen että hän puhuu saksaa* -tyyppiä. Tämä tyyppihän on myös murteissa tavallinen. Kyllikille katsottiin ominaiseksi muun muassa, että hän *lukee paljon / sanoo asiat suoraan / hän hössöttää / hän nauraa aina / hän pitää leipomisesta / ei anna Johannekselle lepohetkiä* (sic!).

Varsinaisia tilan kuvauksia on vain muutama, ja testin ainoa predikatiivillinen *että*-lause on niiden joukossa: *Kyllikki on sellainen että hän on aina iloinen*. Muuten Kyllikki on sellainen että *hän aina matkoilla / hänellä on ruskea tukka / hänen asunnossaan on aina siistiä*.

Toisen ison ryhmän — Kyllikin omien toimintojen ohella — muodostivat sellaiset toiminnan kuvaukset, joissa Kyllikki oli mukana, yleensä objektina, mutta toimijoina olivat muut tai puhuja itse. Kyllikille tarjottiin luonnehdintoja tai arviointeja:

*muut kadehtivat häntä / häntä ei jaksu kuunnella / hänet muistetaan aina / jokainen haluaisi hänet ystäväkseen/hänestä ei ota selvää
että piristyn aina hänen seurassaan / minua ärsyttää / kartan häntä / lähden pois kun hän avaa suunsa.*

Erikseen kannattaa huomata kaksi tapausta, joissa näyttää olevan kyse yksityisen teon liittämisestä Kyllikkiin: *että hän heräsi aamuyöllä uniinsa / että annoin hänelle turpaan.* Lisäksi pistävät silmään lähinnä huudahduksilta vaikuttavat arviot, joita Kyllikki motivoi: *että pois alta / ei ole toista / ihan hävettää; Kyllikki on sellainen että!* Viimeiseen vastaukseen tekijä on itse lisännyt sulkuihin merkityksen kielellisesti: *Kyllikki onkin melkoinen plikka!*

B) KIRJA OLI SELLAINEEN ETTÄ JA KESÄMÖKKI OLI SELLAINEEN ETTÄ

Voisi olettaa, että testin *x*-sanat *kirja* ja *kesämökki* houkuttelisivat ei-elollisina tarkoitteina esiin tilan kuvauksia, ne ovatkin parina juuri konkreettisen luonteensa takia. Toisaalta niitä voi kuvata ulkoisen — staattisen — luonteen lisäksi myös liittämällä niihin ihmisen toimintoja. Ulkoisten piirteiden kuvaus on vastauksissa harvinaisempaa ja kirjan kohdalla jopa poikkeuksellista. Kirjasta sanotaan vain, että *sen kannessa oli lehmiä / sen kannet olivat repaleiset*

Muuten kuvataan kirjan lukemista tai annetaan arvio sen laadusta: *sitä luki mielellään / sen lukemiseen meni aikaa / luin sen 3 kertaa / tekstiä oli helppo ymmärtää / siitä jäi outo tunne / sitä suositeltiin kaikkien luettavaksi.* Arvion puolelle kallistuvat seuraavat: *se kannattaa ehdottomasti lukea / kaikkien pitäisi lukea se / se ei ihan heti unohdu / sillä voisi heittää vesilintua / sillä on varmasti menekkiä.*

Myös yksittäiseen lukemistapahtumaan kuuluva teko tulee *että*-lauseeseen: *kun sitä ravisti, sivut tippuivat / sen juonen arvasi heti / meinasin nukahtaa / nukahdin / se avautui keskeltä / lopetin sen kesken / lukiessani haukoin henkeäni.*

Kesämökkikin innoittaa ulkoisten piirteiden kuvaukseen toimintojen kuvausten ja arvioiden ohella: *tilaa oli kaikille riittävästi / siinä oli valkoiset ikkunan karmit / naapureita ei ollut lähimaillakaan / siinä oli kaksi makuuhuonetta / siellä ei ollut sähköä / se oli meren rannalla.*

Predikatiivilauseita ei kuitenkaan näissä tilaa kuvaavissa *että*-lauseissa ollut. Samoin kuin kirjankin kohdalla suurin osa vastauksista keskittyi kuvailemaan: *siellä voi asua talvisinkin / siellä ollaan kesäisin / verannalla voi istuskella saunan jälkeen / siellä oli liikaa vieraita / nurkissa pyörii muurahaisia / siellä paleli talvella ja hikoili kesällä / siellä palelee jos ei laita takkaan valkeaa heti aamusta / siellä viihtyy aina/ikävöin sitä aina talvisin / minä en enää koskaan halua sinne.*

Myös mökkiin itseensä liittyviä tapahtumia tai prosesseja oli jonkin verran: *se lahosi / sen puupinnat olivat rapistuneet pahasti / vesi valui katon läpi sisälle.*

C) NE JUHLAT OLIVAT SELLAISET ETTÄ JA HEIDÄN RIITANSA OLI SELLAINE ETTÄ

Sanat *juhlat* ja *riita* olivat testissä mukana parina sen takia, että ne molemmat toisen asteen entiteetteihin viittaavina saattaisivat saada samantyyppisiä luonnehdintoja. Määritteet *ne juhlat* ja *heidän riitansa* oli tarkoitettu tekemään tarkoitteista spesifisiä, yksilöllisiä ja aikasidoksia. Saattoi ajatella, että ne näin kirvoittaisivat esiin myös yksityisiin tekoihin ja tapahtumiin viittaavia *että*-lauseita. Näin onkin: juhlien ja riidan seuraukset ja niiden aikaiset tapahtumat tulevat vastauksissa esiin. Juhlat olivat olleet vastaajien mielestä esimerkiksi sellaiset että *lähdin nopeasti pois / emäntä sammui pöydän alle / kaikki päihtyivät / juotiin ja tapeltiin / en löytänyt sieltä illalla kotiin / päättä särkee / minulta katosi ajantaju / tapasin siellä paljon tuttaviani / naapurit hälyttivät poliisit / Markun täytyi lähteä kotiin*.

Riita taas aiheutti seuraavanlaisia tekoja ja toimintoja: *sen kuulivat naapuritkin / se teki lopun heidän suhteestaan / lautasia lenteli ja lasit särkyivät / katsoin parhaaksi lähteä paikalta / en saanut suunvuoroa / lopulta Ahti purskahti kyyneliin / näen siitä painajaisia / vaimo muutti kotoa pois / he tapoivat toisensa lopuksi (!)*.

Varsinaisia ulkoisten puitteiden kuvauksia on niukalti, vaikka *juhlat*-sanana sisältö olisi ne mahdollistanut. Tilan kuvausten ryhmään sijoittaisinkin seuraavat. Juhlat olivat sellaiset että *puutarha oli täynnä värikkäitä lamppuja / siellä oli vain hienoja ihmisiä / sinne täytyi pukeutua naamiaisasuun / siellä ei tanssittu lainkaan / alkoholi oli kielletty / ruokaa riitti*. Näistäkin osa on toimintojen kuvausta.

Omia arviointeja riidan tai juhlien luonteesta löytyy melko monta, esimerkiksi juhlat olivat joidenkuiden mielestä sellaiset, että *oksat pois! / niitä ei heti unohda / en menisi enää uudestaan / vieläkin puistattaa / parempia saa hakea / ne voisi ottaa uusiksi / jään kaipaamaan niitä*. Riitaa taas kuvaillaan sellaiseksi että *en osaa sanoa kuvailla / oksat pois! / siitä olisi voinut tehdä komedian / ei siitä ollut mitään hyötyä / en ikinä seurustele / sitä ei kovin helposti sovita*. Näissä on kyse juhlien aja riidan erilaisista vaikutuksista itse kommentoijaan, puhujaan, joskus mukana on selvästi emotionaalisia huudahduksia.

Testin vastauksissa painottuvat erilaiset toimintojen ja arviointien kuvaukset, kun taas varsinaisia tilojen kuvauksia on erittäin vähän. Silmiinpistävää on, että mukana oli vain yksi kahden predikatiivilauseen liitto: *Kyllikki on sellainen, että hän on aina iloinen*. Toimintojen kuvausten kirjo on sen sijaan laaja ja sisältää myös yksityisiä tekoja ja tapahtumia. Näitähän ei murre-esimerkistössä ollut kuin muutama epävarma tapaus. Lisäksi vastauksissa korostuivat myös omat arvoinnit verrattuna murteiden esimerkkeihin. Kaikkiaan *että*-lauseiden semanttinen skaala tuntuu testin perusteella paljon vivahteikkaammalta kuin murteiden: puhujan oma rooli tulee monin tavoin esille.

»X ON SELLAINE ETTÄ» -ILMAUKSEN TULKINNASTA

Tarkastelen *x on sellainen että* -ilmauksen luonnetta seuraavassa kolmesta synkronisesta näkökulmasta: syntaktisesta, semanttisesta ja pragmaattisesta. Tarkastelussa on tietysti pidettävä mielessä, että kyse on vain analyysia helpottavista näkökulmista ja että ilmauksen todellisessa tulkinnassa kaikki kolme vaikuttavat aina yhtäaikaan; semantiikan ja pragmatiikan erottaminen on lisäksi jo sinänsä kiistanalaista.

LUONNEHTIVA MERKITYS

X on sellainen on syntaktisesti predikatiivilause, jossa leksikaalisen predikatiivin asemassa on kataforinen pronominaali. Pronominaali ikään kuin varaa lauserakenteessa predikatiivin paikan, jonka seuraava *että*-lause vasta täyttää sisällöllisesti. Näin *x on sellainen että* -ilmauksen käyttö rinnastuu niihin Siron mainitsemien adverbiaalisten sivulauseiden käyttöihin, joissa *että*-lauseetta edeltää päälauseessa oleva, semanttisesti »tyhjä» ja *että*-lauseeseen viittaava kataforinen *se*-pronomini. Siro tarjoaa seuraavan esimerkkilauseparin:

a) *Eeva heräsi kellonsoittoon.*

b) *Eeva heräsi siihen, että isä Penjami kompuroi ovea kohden.*

Esimerkki osoittaa, kuinka adverbiaali b-tapauksessa hajoaa: muodollisesti sen paikan täyttää pronomini, sisällöllisesti *että*-lause. Ilman pronominia rakenne ei olisi tässä tapauksessa edes kielio pillinen (Siro 1964: 122, ks. myös J. Leino 1999: 28 ja Vilkuna 1996: 204). Pronomini onkin rakenteen kannalta pakollinen juuri sivulauseen tullessa paikallissijaisen adverbiaalin asemaan. Sen sijaan subjektina ja objektina olevan sivulauseen kanssa *se*-pronominin käyttö motivoituu toisin (J. Leino 1999; ks. myös Siro 1968).

Siron ajatuksen mukaan *se*-pronomini on *että*-lauseen substantivoija, koska *että*-lause siirtyy sen avulla päälauseen nominaaliseksi jäseneksi. Äskettäin on J. Leino (1999, erityisesti s. 44) pohtinut *että*-lauseiden yleisempääkin nominaalista luonnetta, joka näkyy näiden lauseiden käytössä nimenomaan päälauseiden nominaalisina konstituentteina, olkoon konstituenttien lauseenjäsenasema sitten subjektin, objektin, attribuutin tai adverbiaalin. Muodollisena nominiksi muuttajana, substantivoijana, toimii tällöin usein juuri *se*-pronomini. Voisi ajatella, että myös *se*-pronominin johdos, pronominaali *sellainen* on nominaalistaja, tässä tapauksessa adjektivoija, joka mahdollistaa *että*-lauseen käytön nominaalisena konstituenttina. Syntynyt konstituentti (*sellainen että* + lause) olisi adjektiivilauseke ja lauseenjäsenasemaltaan predikatiivi. Konstituentin edussana olisi pronominaali *sellainen*, jota *että*-lause selittäisi attribuutin tavoin. Tämä tulkinta on nähdäkseeni perinteinen mutta ei kuitenkaan ongelmaton: se tuo esiin kysymyksen, voiko pronominaalinen sana saada attribuutin kaltaisen määritteen (ks. esim. Pääkkönen 1988: 55; Hakulinen ja Karlsson 1979: 126, Vilkuna 1996: 51, 202–204). En tässä pohdi kysymystä syvemmin, sillä pidän mahdollisena ja jopa parempana hieman radikaalimpaa jäsenysvaihtoehtoa, jossa pelkkä *että*-lause yksin katsottaisiin predikatiiviksi. Tällöin pronominaali *sellainen* muodostaisi yhdessä konjunktion *että* kanssa lauseita yhdistävän jakson ja sillä olisi kahdenlainen tehtävä: yhtäältä pronominaali mahdollistaisi rakenteellisesti lauseen esiintymisen toisen lauseen nominaalisena jäsenenä, toisaalta se myös antaisi tälle lauseelle kyseisen nominaalisen jäsenen semanttista luonnetta. *X on sellainen että* -ilmauksen *että*-lause saisi siten prototyyppisen predikatiivin semanttista sävyä; kun tämä taas lienee käsitettävissä adjektiivin kaltaiseksi, *että*-lauseen voi sanoa saavan nimenomaan adjektiivin semanttista luonnetta. Tässä tulkinnassa tunnustettaisiin edellistä paremmin *se*, että vasta sivulause tarjoaa predikatiivin sisällön, mutta tulkinta tietysti edellyttää, että rakenteita halutaankin ensi sijassa katsoa merkityksestä päin.

Samaa tulkintaa voidaan soveltaa myös alussa mainitun Siron esimerkin *siihen että* -jaksoon: siinä *että*-lause saa adverbiaalina esiintyvän substantiivin luonnetta. Näin näis-

▷

tä *että*-lauseista tulisi molemmissa tapauksissa ikään kuin sekundaareja nomineja: predikatiivin paikalla adjektiivin kaltainen, adverbiaalinen paikalla substantiivin kaltainen (ks. tästä Larjavaara 1984: 254, Pääkkönen 1988: 49). Näin ajatellen *x on sellainen että* -ilmaus olisi myös ainoa sellainen (ainakin toistaiseksi tunnettu) ilmaustyyppi, jossa *että*-lauseeseen voidaan katsoa saavan predikatiivin aseman. Vanhastaanhan predikatiiviksi (tuskinkin sen osaksikaan) ei tietääkseni ole koskaan jäsennetty lausetta.¹¹ Toisin kuin esimerkiksi subjektina ja objektina olevat *että*-lauseet, jotka voivat esiintyä ilman liittävästä *se*-pronominia, ei *että*-lause kuitenkaan voi olla predikatiivin asemassa koskaan yksin: pronominaali *sellainen* on rakenteessa pakollinen.

Hyväksytäänpä edellä esitetyistä syntaktisista tulkinnoista kumpi tahansa, ne merkitsevät siis semanttisesti sitä, että *x on sellainen* -ilmauksen *että*-lause saa predikatiiville kuuluvaa perussisältöä joko suoraan tai *sellainen*-pronominaalin määritteenä: se luonnehtii ja luokittelee *x*:n tarkoitetta. Tällä lauseella puhuja voi kuvailla nominin tarkoitteen (*x*:n) ominaisuuksina sellaisia asiantiloja ja toimintoja, joille ei kielessä ole sopivaa leksikaalista ilmaisinta. Näin ollen *x on sellainen että* -ilmauksen semanttinen motivaatio on samankaltainen kuin attribuutiksi hahmotettujen relatiivisten lauseiden. Relatiivilauseethan tarjoavat mahdollisuuden luonnehtia nominin tarkoitetta adjektiivin tavoin, ja esimerkiksi Irmeli Pääkkönen perustelee relatiivilauseella tapahtuvan luonnehdinnan tarpeellisuutta toteamalla, että kielessä ei voi olla leksemejä kaikkien lyhytaikaisten tilojen kuvausta varten. Niinpä niitä voidaan luonnehtia vain kokonaisin, tilanteeseen mukautuvien lausein. (Pääkkönen 1988: 49.) *X on sellainen että* -ilmauksen yhteys relatiivilauseisiin ei tietenkään ole yllätyksellinen: *x on sellainen että* -ilmauksessa tulee *että*-lauseesta predikatiivi tai sen osa, ja — kuten tunnettua — predikatiivin kuten attribuutinkin paikan täyttää usein nimenomaan adjektiivinen lekseemi.

X on sellainen että -ilmauksessa *että*-lauseen dynaaminenkin toiminta esitetään siis »nominin tavoin» *x*:n tarkoitteen staattisena ominaisuutena: *x*:stä johtuu tai seuraa *että*-lauseen toiminta, eikä se sinänsä ole olemassa ilman tätä. Jos vaikkapa sanon *Riitta nauroi Kallen vitsille*, kuvaan yhden itsenäisen aikapaikkaisen tapahtuman, mutta jos liitän tämän tapahtuman *x on sellainen että* -ilmaukseen ja sanon *Riitta on sellainen että hän nauroi Kallen vitsille*, en ensisijaisesti enää kuvaa yksittäistä tapahtumaa vaan tarjoan sen todisteena Riitan yleisestä ominaisuudesta. Tämän ominaisuuden taas jätän määrittelemättä, koska hän on ilmauksen mukaan vain »sellainen». Jos *että*-lauseen kuvaama asia on jo sinänsä yleistävä eli geneerinen — esimerkiksi *Riitta puhuu saksaa* — myös tällaisen lauseen geneerisyys vahvistuu ilmauksen osana, koska ilmaus tekee siitä *x*:n ominaisuuden: *Riitta on sellainen että hän puhuu saksaa* (siis milloin vain). Tämä *x on sellainen että* -ilmauksen ominaisuus selittääkin kirjoituksen alussa mainitsemani Vilkun ajatusta *x on sellainen että* -ilmauksen geneerisyyttä vahvistavasta vaikutuksesta.

Kaikentyyppiset *että*-lauseet menettävät siis *x on sellainen että* -ilmaukseen sijoituessaan »kykynsä» kuvata suoraan ulkomaailman asiantiloja. Tässä ilmauksessa lauseet esittävät asiantilat *x*:n ominaisuuksien edustumina, ja voidaan myös sanoa, että ne luonnehtivat asiantiloja, koska ilmauksessa lauseet saavat adjektiivin kaltaisen luonnehtivan funktion. Sitä, mitä tämä luonnehtiva funktio laajemmin tarkoittaa, voidaan ehkä havain-

¹¹ Lauseen konstituenttianalyysistä ja yleensä lausekkeista ks. Vilkuna 1996: 180–225, erityisesti 202–209. Lauseen jäsentäminen myös predikatiiviksi näyttää mahdolliselta esim. Siron (1968) esityksen mukaan. *Se että* -tyyppiset konstruktiot tuovat tunnetusti lauseen subjektin, objektin ja adverbiaalisen asemaan.

nollistaa kahden muun tutkijan toisissa yhteyksissä tarjoamalla näkökulmilla. Yhden näkökulman tarjoaa J. Leinon käsitys subjektina ja objektina esiintyvän *että*-lauseen semanttisesta luonteesta: se ei näinä lauseenjäsenenä esiintyessään ole ulkomaailman asiointilan kuvausta vaan tämän kuvauksen kuvausta (Leino 1999: 38–40). Tämä vaikeahko ajatus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lausetta *Riitta puhuu saksaa* voidaan käyttää suoraan ulkomaailman asiointilan kuvauksena, kun Riitta vaikkapa juuri puhuu saksaksi puhelimesta. Jos kuitenkin sanon, että *se, että Riitta puhuu saksaa, hämmästyttää minua* silloin, kun Riitta ei ole paikallakaan, käytän *että*-lauseetta kuvauksen kuvauksena eli esitän oman hämmästykseni sen asiointilan olemassaolosta, että Riitalla on taito puhua saksaa. Orpanan toisessa asiayhteydessä tarjoaman näkökulman mukaan kommentoin tällöin propositiota *Riitta puhuu saksaa*, mutta en kuvaa ulkomaailman asiointilaa, että näin tapahtuu juuri nyt, huomenna, usein, joskus tai muulloin. Asiointilan tai toiminnan *Riitta puhuu saksaa* voi sekä Leinon että Orpanan lähestymistavan avulla sanoa nousevan ikään kuin kolmannen asteen entiteetiksi: se ei kuvaa ajallisaikallista fyysistä toimintaa, vaan tämän toiminnan kuvausta eli ajatusta tästä toiminnasta, eräänlaista mentaalista »objektia». (Ks. Orpana 1988, erityisesti 193–202.)

X on sellainen että -ilmauksen *että*-lauseen voi nähdä myös tavaksi tuoda *x:n* yhteyteen sellaisia uusia semanttisia piirteitä, joita siihen ei vanhastaan ole liitetty. Kun näet tällä ilmauksella *x:ää* voidaan luonnehtia ja kategorisoida lauseella ja kun tämä lause on edellä esitetyn mukaisesti niin sanottu kolmannen asteen entiteetti ja siten tavallaan — jos hyväksytään rinnastus adjektiivieihin — merkitykseltään nominin kaltainen, se kytkee *x:ään* aina staattisiksi käsitettäviä piirteitä. Tätä näkökulmaa voidaan havainnollistaa parhaiten, jos *x:ksi* valitaan appellatiivinen nimitys. Luodaan siis aluksi hypoteettinen luonnehdintojen sarja *x:lle auto*:

Auto on sellainen että
siinä on neljä pyörää.
siinä on moottori.
ihmiset kulkevat sillä paikasta toiseen.
se saastuttaa luontoa.
sillä halutaan näyttää menestystä.
ostimme sen vähän käytettynä.
se on äsken katsastettu.
se on nähnyt parempiakin päiviä.
se pitäisi siivota.
se jätti meidät tielle.
sillä on paljon ostajia.
en voi sietää sen väriä.
vautsi vau!

Kolme ensimmäistä luonnehdintaa poikkeavat muista siinä, että ne eivät ole luonnollisia muussa kontekstissa kuin sanan *auto* merkityksen selitteinä. Sanakirjahan määrittelee sanan *auto* merkityksen Suomessa nimenomaan siten, että se tarkoittaa ihmisten käyttämää, moottorilla varustettua kulkuvälinettä, jossa yleensä on neljä pyörää (ks. esim. Suomen kielen perussanakirja: *auto*). Sen sijaan kaikki muut *että*-lauseet kertovat sellaisista auton tiloista tai siihen liittyvistä mielipiteistä ja tapahtumista, jotka ovat ikään kuin »todellista» maa-

¹² Tietysti merkityspiirteetkin kuvaavat todellista maailmaa mutta ovat lisäksi konventionaalisia kielellisiä piirteitä.

ilmaa eivätkä vielä kieleen kiteytyneitä *auto*-sanan merkityspiirteitä.¹² Silti nämä asiain-tilat lauseiden käyttäjän mielessä liittyvät mainittuun autoon. Tällaista kokemusperäistä, sanoihin assosioituvaa tietoa on tunnetusti ollut tapana kutsua ensyklopediseksi tiedoksi, eikä sitä aina pidetä sanan kielellisen merkityksen osana jo sen suuren määrän, vaihtelevuuden ja usein hyvin yksilöllisen luonteen takia. Jos kielelliset kategoriat ja niiden rajat kuitenkin ymmärretään sumeiksi ja asteittaisiksi, voidaan ensyklopedinen tieto käsittää sanan merkitykseen kuuluvaksi: vaikka sana *auto* siis kertoo eri asioita eri ihmisille (esimerkiksi autonasentajalle ja autottomalle polkupyöräilijälle), tämän eron voidaan katsoa olevan sanan semanttiseen variaatioon kuuluva luonnollinen tosio.¹³ Kun ilmaus *x on sellainen että* nimenomaan mahdollistaa puhujalle *x:n* tarkoitteen mieleen tuomien asioiden melko vapaan kuvailun — mitään sopivaa sanaa ei asialle ei tarvitse olla olemassa, riittää, kun asian voi pukea lauseeksi — se on yksi keino tuoda esiin juuri puhujan itsensä *x:n* tarkoitteeseen liittämiä ominaisuuksia. Nämä voivat olla kovinkin yksilöllisiä ja ainutkertaisia mutta ne kuuluvat silti puhujan maailmassa *x:n* ensyklopediseen tietoon: kun ne abstraktisina entiteetteinä eivät enää viittaa suoraan fyysiseen ulkomaailmaan, ne voidaan käsittää *x:n* piirteiksi kyseisen puhujan omassa kielessä. On siis eri asia sanoa *Autolla on paljon ostajia* kuin *Auto on sellainen, että sillä on paljon ostajia*. Jälkimmäisessä tapauksessa ostajien runsaus esitetään auton ominaisuutena: jokin siinä selittää ostohalukkuuden. Ensimmäisessä kerrotaan »vain» asiointi-tila sinänsä. Jokainen uusi *että*-lauseen kertoma ominaisuus voi tuoda *auto*-sanon merkitykseen ajan myötä pysyvemmänkin lisäksi, jos innovaatio vain leviää puheyhteisössä. Näin ajatellen merkitys on aina nähtävä alttiina uudennoksille ja siten ymmärrettävä perustaltaankin dynaamiseksi (ks. tästä Nieminen 1998); *x on sellainen että* -ilmaus taas voidaan katsoa yhdeksi keinoksi kytkeä *x:n* tarkoitteisiin uusiin, vielä yleisesti kielelliseen merkitykseen kiteytymättömiä piirteitä.

X on sellainen että -ilmaustyyppin perimmäinen semanttinen motivaatio on edellä esitetyn mukaisesti mahdollisuudessa kuvata *x:n* ominaisuuksina sellaisia asiointiloja, toimintoja, tapahtumia, joille ei löydy kielestä sopivaa lekseemiä. Nämä kuvailut voivat sinänsä olla hyvin yleisiä ja sosiaalisesti toistuvia, mutta myös jonkun henkilön yksilöllisiä, omia kokemuksia tai mielipiteitä. Joka tapauksessa ne aina liittyvät puhujan mielessä *x:ään*, ja juuri *x* motivoi ne esiin. Laajasti tulkiten nämä lauseella tapahtuvat luonnehdinnat ovat — semantiikan perinteisemmän termistön mukaan — *x:n* assosiativisen merkityksen reunamia tai — uudemman termistön mukaan — *x:ään* liittyvää ensyklopedista tietoa. (Semantiikan termistö on tosin tässäkin horjuvaista; ks. esim. Leech 1983: 23 ja Karlsson 1994: 172, 173, 205, 218.) Ilmauksen tarjoama kuvailun tarve tulee hyvin näkyviin muun muassa niissä edellä esitetyissä nuorten haastattelusta poimituissa esimerkeissä, joissa samaa *x:ää* kuvailtiin peräkkäin sekä leksikaalisesti että — kun leksikaalista ilmausta ei löytynyt — *sellainen että* -ilmausta käyttäen.

SELITTÄVÄ MERKITYS

Olen edellä esittänyt *x on sellainen että* -ilmauksen keinoksi luonnehtia adjektiivin kaltaisesti mutta lauseen avulla sellaista *x:ään* liittyvää, mitä ei voi luonnehtia yksittäisin sa-

¹³ Kognitiivisen kielitieteen kategoria-ajatusta selittää hyvin mm. Taylor (1991, erityisesti s. 38–98). Samoin hän kokoaa ns. klassisen kategoriakäsityksen keskeiset ajatukset (s. 21–37).

noin. On kuitenkin melko helppo luoda esimerkkejä, joissa tällainen tulkinta tuntuu riittämättömältä. Jos ilmausta näet lähestytään kielenkäyttötilanteesta käsin, tuo pragmaattinen näkökulma väistämättä esiin merkitystulkinnan, jota havainnollistakoon seuraava lausepari. Lauseet on valittu siten, että toinen olisi Austinin hengen mukainen puhdas konstatiiivi, toinen mahdollisimman puhdas performatiivi (ks. Austin 1976):

1. *Talo oli sellainen että siinä oli neljä huonetta.*
2. *Tilanne on sellainen, että joudun irtisanomaan sinut heti.*

Ensimmäisessä lauseessa merkitystulkinnaksi riittää jossakin menneisyyden tilanteessa tunnetun, kertomuksessa jo varmaan mainitun, talon luonnehdinta.¹⁴ Jälkimmäisessä taas on täysin riittämätöntä ajatella, että puhuja luonnehtii kuulijalleen tilannetta, jossa hän parhaillaan elää, ominaisuuksiltaan sellaiseksi, että kuulija menettää työpaikkansa. Lauseen käytön tarkoitushan näyttää nimenomaan olevan irtisanoa tuo kuulija. Toisin sanoen kokonaislauseen illokutiivinen sävy muuttuu kategorisoivasta toteamuksesta kuulijan irtisanomiseksi tai ainakin sillä uhkauseksi, ja tämän sävyn määrää nyt nimenomaan *että*-lauseen eikä *x on sellainen* -lauseen luonne. Pragmaattisesti ajatellen *että*-lause nousee rakenteen merkityksen keskiöön, ja *x on sellainen* -lause antaa *että*-lauseen ilmaisemalle asialle vain jonkinlaisen selityksen: tilanteen laatu (eli ilmeinen heikkous) on puhujan mukaan syynä irtisanomiselle.

X on sellainen -ilmaus näyttääkin melko usein saavan jonkinlaisen kausaalisen, perustelevan tai ainakin selittävän, sävyn myös silloin, kun sitä käytetään mielipiteitä sisältävän *että*-lauseen alussa. Vertaillaan vaikka lauseparia:

1. *Riitta on sellainen että inhoan häntä.*
2. *Inhoan Riittaa.*

Ensimmäisessä lauseessa inhon syyksi esitetään Riitan olemuksen jokin määrittelemätön piirre, kun taas toisessa lauseessa kerrotaan vain inhottavan, mutta ei mainita syytä. Tällöin inhoamisen syyn voi kuvitella sellaiseksi yksityiseksikin teoksi, joka on vain satunnainen ja jonka unohduttua Riitta ei enää ole inhon kohde: mikään hänen ominaisuuksissaan sinänsä ei näet ole tunteen takana. Nähdäkseni samankaltaisia kausaalisia sävyjä liittyy useaankin edellä aineiston esittelyssä vastaan tulleeeseen esimerkkiin ja varsinkin testiaineiston keksittyihin esimerkkeihin. Poimin tähän muutaman nuorten haastattelusta peräisin olevan esimerkin:

3. *rahatilanne ov vähä semmone ettem mää usko (ostavani auton lisäksi moottoripyörää)*
4. *numerot olikis semmotteet että, mää ihan kauhistui.*
5. *se (tanssiharrastus) se vaan on. on semmonen että, se mua miellyttää.*

¹⁴ Riittämisellä en tarkoita tyhjentyvyyttä, vaan ainoastaan lingvistisesti relevantin merkitysselityksen esittämistä. Tällöinkin on muistettava, että ilmausten merkitys on pohjimmiltaan aina kontekstista riippuva ja kaikki yleistyksiset tekevät »vääryyttä» tälle merkitysten avoimuudelle.

Uskon puute (3. lause) ja kauhistumisen syy (4. lause) selittyvät puhujan mukaan hänen rahatilanteensa ja numeroidensa »sellaisuudesta»; samoin se, että harrastus miellyttää, on 5. esimerkin puhujasta jonkin siihen liittyvän piirteen ansiota. Kaikissa näissä tapauksissa *x on sellainen että* -ilmauksen funktionaalisesti relevantimpi informaatio on *että*-lauseessa: kokonaisuuden illokutiivinen sävy, se, että kyse on mielipiteen ilmauksesta, tulee sieltä, ja *x on sellainen* -alku jää selitteeksi ja taka-alalle.

Kausaalilla sävyllä en tarkoita, että *x on sellainen* kertoisi ulkomaailmassa havaittavan syyn *että*-lauseen toimintaan. Kyse on pikemminkin puhujan itsensä päättelemästä perusteesta, josta käsin hän selittää *että*-lauseessa ilmaisemansa teon tai mielipiteen: *x on sellainen* on luonteeltaan selittävä. Tällöin käytän sanaa *selittävä* liki samassa merkityksessä kuin Herlin: selittävä sävy syntyy puhujan näkökulmasta, kun taas perustelevassa sävyssä kerrottua asiaa katsotaan asiassa mukana olevien perspektiivistä (1998: 141,142). Molemmat taas eroavat varsinaisesta, asian ulkomaailmassa havaittavasta syystä. Syntaksin tutkimuksissa onkin tullut jo yleiseksi kausaalisten suhteiden erottelu siten, että varsinainen ulkomaailmassa syy- tai seuraussuhde irrotetaan puhujan näkökulmasta tehdyistä perusteluista.¹⁵

Kun *x on sellainen että* -ilmauksen merkityksen analysointiin otetaan näin mukaan pragmaattinen näkökulma illokutiivisen sävyn pohtimisen verran, nousee luonnehtivan käytön rinnalla esiin ilmauksen käyttö selitettäessä *että*-lauseessa kuvattua toimenpidettä (irtisanominen), asennetta tai mielipidettä. *X on sellainen* -alku tarjoaa tällöin keinon esittää *että*-lauseen sisältö jotenkin *x*:stä johtuvaksi. Varsinainen syy jää implisiitiksi. Tätä voisi ehkä havainnollistaa kuvittelemalla perusteluketjun:

Riitta on sellainen	että valehtelee;	siksi inhoan häntä.
Riitta on sellainen	—	että inhoan häntä.
Rahatilanne on sellainen	että tili on miinuksella	siksi en osta mitään uutta.
Rahatilanne on sellainen	—	että en osta mitään uutta.

Selittävässä käytössä, jälkimmäisissä esimerkeissä, *sellainen*-sanon varsinainen sisältö jätetään ikään kuin avoimeksi ja siirrytään suoraan seuraavaan vaiheeseen: liitetään *x*:ään *että*-lauseella oma mielipide tai teko, jonka itse asiassa on aiheuttanut *x*:n mainitsemaan ominaisuus. Selittävä *x on sellainen että* -ilmauksen käyttö näyttääkin näin luonnehtivan käytön edelleenkehittymältä. On huomattava, että se ei kumoa luonnehtivaa merkitystä, koska tämä kytkeytyy *että*-lauseeseen, kun taas selittävä merkitys *x on sellainen* -ilmaukseen.

Kun puhutaan *x on sellainen että* -ilmauksen kokonaismerkityksistä, nykyiset perusmerkitykset voidaan jakaa kahtia:

¹⁵ Tätä eroa havainnollistaa mm. Herlininkin (1997: 12, 13) referoima Sweetserin esittämä kausaalisuuden luokittelu sisältökausalisuuteen ja episteemiseen kausaalisuuteen (1990: 76, 77). Edellisessä syysuhde esitetään ulkomaailman asioiden välisenä, jälkimmäisessä puhuja esittää syysuhteen vain omana päättelynsä. Nähdäkseni *x on sellainen* -ilmauksen kausaalisuus on lähellä episteemistä kausaalisuutta. Sweetserillä on kolmaskin kausaalisuuden laji, ns. puheaktikausalisuus. En mene pohtimaan sen suhdetta muihin lajeihin enkä problematisoi Sweetserin ja Herlinin ajattelun suhdetta tätä tarkemmin (ks. silti Herlin 1997: 12–33).

x on sellainen että y

luonnehtivat merkityssävyt

selittävät merkityssävyt

Kun ilmaus lähinnä luonnehtii, hahmottuu alkuosa *x on sellainen että* merkitykseltään kokonaisuuden ytimeksi, joksi se syntaktisena päälauseena tuntuukin käyvän; jos taas selittävä sävy nousee keskeiseksi, jää *x on sellainen* -alku sekundaariksi ja rakenteen merkityksen ydin on *että*-lause. Missä rakenteen kahden pääfunktion raja kulkee, on vaikea kysymys: tulkinnan vaihtuminen toiseksi lienee viime kädessä kiinni kontekstista ja periaatteessa raja pitäneen siten ymmärtää liukuvaksi ja vaihtelevaksi. Yleisesti voitaneen silti sanoa, että mitä enemmän kokonaisuuden illokutiivinen sävy siirtyy *että*-lauseeseen, sitä todennäköisempi on mahdollisuus selittävään tulkintaan. Illokutiivinen sävy puolestaan siirtyy *että*-lauseeseen sitä todennäköisemmin, mitä enemmän *että*-lause irtoaa semanttisesti *x on sellainen* -lauseesta siten, ettei *x*:llä ole enää *että*-lauseessa aktiivista roolia. Selittävä tulkinta tulee siis varmimmin kyseeseen, kun *että*-lauseessa ilmaistaan puhujan itsensä mielipide tai puhujan oma toiminta tai teko: sen selitykseksi hahmottuu tällöin herkästi *x on sellainen* -ilmauksen *x*:n ominaisuus.

Toinen ongelma on, mikä kulloinkin on *x on sellainen että* -ilmauksen illokutiivinen sävy tai — laajemmin sanoen — pragmaattinen funktio. Vaikka tämänkin ratkaisee tietysti ensi sijassa konteksti ja ongelmaan syventyminen vaatisi useista eri tilanteista peräisin olevien aineistojen tutkimista, voi ounastella, että *x on sellainen* -alun ollessa keskeinen ilmauksen funktio on eräänlainen kategorisoiva toteamus, kun taas *että*-lauseen noustessa merkitykseltään tärkeämmäksi funktioiden laatu kirjavoituu: ilmausta voidaan käyttää edellä esitetyn kaltaisesti uhkauksena, käskynä (*koira on sellainen että älä mene sinne*), lupauksena (*tilanne on sellainen että lupaan puhua puolestasi*), huudahduksena (*Ville on sellainen että pahas sentään!*) jne. Nähdäkseni ilmaus usein lieventää varsinaista funktiota, mikä merkitsee kohteliaisuuden lisääntymistä: lienee näet tahdikkaampaa esimerkiksi kieltää tupakanpoltto sanomalla *ravintolamme on sellainen, että täällä ei saa polttaa* kuin vain sanomalla *täällä ei saa polttaa*.¹⁶ Kohteliaamman vaikutelman tuonee *x on sellainen että* -ilmaukseen liittyvä perusteleva sävy: kieltohan lievenee, kun sitä perustellaan.

Selittävä funktio lienee — kuten edellä jo oletin — nuorempi kuin luonnehtiva. Tähän voidaan päätyä, jos funktioiden suhdetta katsotaan Traugottin niin sanotun subjektiivistumishypoteesin läpi (Traugott–König 1991, ks. myös Herlin 1998: 148, 157–159, 189, 190). Sen mukaanhan kieliopillinen rakenne saa kehittyessään yhä enemmän sellaisia merkityssävyjä, joihin puhuja »pääsee» mukaan. Esimerkiksi konsessiiviset elementit ovat subjektiivisempia kuin temporaaliset, koska niissä puhujan oma asenne ja omat valinnat tulevat mukaan paremmin kuin temporaalisia elementtejä käytettäessä. *x on sellainen* -ilmauksen selittävässä käytössä puhuja myös pääsee esittämään oman perustelunsa *että*-

¹⁶ Tämän tulkintamahdollisuuden toi mieleeni Auli Hakulisen huomautus Helsingin yliopiston tutkijaseminaarissa 4.3.1999. Kiitän yleensäkin tuon seminaarin osallistujia virikkeisistä kommentteista. — Kohteliaan selittävässä käytössä *x on sellainen* lähenee ns. himmentimiä, joista kohteliaisuuskeinoina on puhunut mm. Lampinen (1990: 87, 88). *Semmoinen*-sanon pehmentimen luonteesta mainitsee Helasvuohon viitaten myös Vilkkuna (1992: 132, 133, Helasvuo 1988: 93, 94). Predikaatiivilauseiden käytöstä keskustelussa erilaisten kannanottojen funktiossa puhuu taas Tainio (1996, erityisesti 82, 83).

¹⁷ Lähteitä olisi mahdollista mainita useitakin; yksi varhaisheko on Hakulisen artikkeli vuodelta 1987; ks. myös Helasvuo 1988 ja 1997.

lauseen ilmaisemalle asialle, kun taas luonnehtiva käyttö on »objektiivisempi»: siinä esitetään *x:n* tarkoitteen pysyviä piirteitä niihin tavallaan mitään kantaa erikseen ottamatta.

Puhekielen tutkimuksessa on tunnetusti jo kauan ollut esillä kysymys, milloin jokin puheessa tavattava ilmaus on »vain» tilapäinen puheen tuotos, milloin se on kielioppiin kiteytynyt syntaktinen rakenne. Syntaksiin vakiintumiselle voidaan luonnollisesti asettaa erilaisia ehtoja sen mukaan, mistä näkökulmasta ja miten tiukasti syntaksin ja yleensäkin kieliopin rajat määritellään.¹⁷ Nähdäkseni *x on sellainen että* -ilmaus täyttää silti hyvin monet niistä kriteereistä, jotka kirjallisuudessa olen havainnut nousseen esille. Se esiintyy suhteelliseen taajaan eikä sitä voi tämän takia pitää satunnaisena tai tilapäisenä, tietyn kontekstuaalisen seikan selittämänä muodosteena. Toisaalta se on saanut omat merkitysfunktiot, joissa sitä näkyy systemaattisesti käytettävän ja joihin sitä voidaan testin antaman evidenssin perusteella myös tietoisesti tuottaa. Jos lisäksi ajatellaan eräiden kieliopillistumisteorioiden mukaan, että syntaksin — kuten yleensäkin kieliopin — rakenteet kiteytyvät hitaasti diskurssista ja että puhekielen ja kirjakielen rakenteet ovat osin erilaisia, ei nähdäkseni ole syytä olla pitämättä *x on sellainen* -ilmausta ainakin suomen puhekielessä syntaktisena konstruktiona.¹⁸ Onko se laajasti katsoen predikatiivilauseen yksi variantti vai itsenäisempi rakenne, ei mielestäni ole ratkaiseva kysymys itse rakenteen vakiintumisen kannalta.

Vaikka rakenteen lähtökohta diskurssissa jää laajemman aineiston puutteessa hämärään, antaa itse rakenne kuitenkin vihjeen yhdestä mahdollisesta selityksestä: kun predikatiivin paikan täyttää rakenteessa pronominaali *sellainen*, sen olemassaolon voi tulkita siten, ettei puhuja ole keksinyt heti *x:n* tarkoitetta mielestään oikein luonnehtivaa sanaa tähän paikkaan ja on siksi joutunut käyttämään semanttisesti tyhjää pronominaalia. Miettiminen on vaatinut myös *että*-sanan (ehkä toistettuna ja muiden partikkelien kanssa), kunnes oikealta tuntuva sana on löytynyt.¹⁹ Molemmissa haastatteluaineistoissa olikin edellä esimerkkejä, joissa toistettiin *että*-sanaa, joissa esiintyi suunnittelu- ja empimissanoja²⁰ sen yhteydessä ja joissa *että*-sanan jälkeinen jakso koostui vain nomineista tai ikään kuin »toistetusta» predikatiivilauseesta (karkeasti tyypitellen: *Riitta on sellainen että kaunis/Riitta on sellainen että Riitta on kaunis*). Kun *x on sellainen että* on sittemmin ruvennut esiintymään muidenkin lauseiden edellä, se on vakiintunut luonnehtivaan käyttöön ja saanut *että*-lauseen siitä itsenäistyessä myös nykyistä selittävää sävyä.

LOPUKSI: SELLAINEN-SANAN SYNTAKTINEN ASEMA

Olen edellä koettanut osoittaa, että *x on sellainen* -ilmaus on syntaktistunut konstruktio, jolla on kaksi pääfunktioita: luonnehtiva ja selittävä. Tämä ajattelu merkitsee myös sitä, että pronominaali *sellainen* olisi rakenteen kiinteä osa. Samantapaista *sellainen*-sanan kiteytymistä olen tarkastellut muutama vuosi sitten, kun käsittelin murteiden attribuuttisia *että*-lauseita (Kuiri 1995). Vertaan seuraavassa lyhyesti *sellainen*-sanan asemaa attri-

¹⁸ Kieliopillistumisesta on perusteoksia Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991, Hopper ja Traugott 1993 ja suomeksi artikkelikokoelma Lehtinen ja Laitinen 1997 (toim.).

¹⁹ Aikadimensio on otettava aina huomioon, kun selitetään puheen rakenteiden luonnetta (ks. Hakulinen 1987:12).

²⁰ Suomen kielen deskriptiivisen kieliopin hankkeessa on käytetty työnimenä tällaista termiä.

buuttilauseissa *x on sellainen* -ilmaukseen.

Mainitussa kirjoituksessani esitin, että *että*-lause voi murteissa olla minkä tahansa nominin selitin, jos tämän nominin edessä on kataforinen pronominaali *sellainen* (tai yleensä *semmoinen*). Ilman tätä pronominaalia *että*-lause voi tunnetusti olla vain intensionaalista objektia tarkoittavien sanojen attribuuttina (Hakulinen ja Karlsson 1979: 126). Niinpä aina voidaan sanoa *ajatus / usko / toivo / epäily että*, mutta *sellainen*-sanan kanssa myös *sellainen mies/talo/hevonen/ihminen että*. Rakenne *sellainen x että* on siis vakiintunut *että*-attribuuttilauseen korrelaattivariantti. Se vapauttaa *että*-lauseen luonnehtimaan minkäläätuisen nominin tarkoitetta tahansa. Se on myös ainoa mahdollinen muulloin kuin juuri em. kognitiivisten nominien yhteydessä ja niidenkin kanssa selvästi yleisin: murteissa sanotaan siis mieluummin *sellainen usko että* kuin pelkkä *usko että*. (Ks. Kuiri 1995, vrt. myös Pääkkönen 1988: 59.)

Rakenne *sellainen x että* on luonteeltaan pelkästään nominilauseke ja voi siten esiintyä kaikentyypisissä lauseissa kaikentyypisten nominien kanssa ja kaikissa syntaktisissa funktioissa, esimerkiksi:

1. *Perheessä oli sellainen järjestys, että siellä syötiin kello kuudelta.*
2. *Villestä kasvoi sellainen poika, että hän auttoi aina pienempiään.*
3. *Näimme matkalla sellaisia kasveja, että niitä on vaikea kuvailla.*
4. *Rakennettiin sellainen silta, että päästin autolla joen yli.*
5. *Juoksin sellaisen lenkin, että olin sen jälkeen ihan poikki.*

Näistä vain ensimmäisessä *että*-lauseen korrelaatti on intensionaaliseen objektiin viittava *järjestys*. Rakennetta seuraavan *että*-lauseen kuvaama tila tai toiminta on silti aina jossain riippuvuussuhteessa rakenteen nominin tarkoitteeseen. Riippuvuus näkynee parhaiten lauseesta 4, jossa *sellainen*-sanan poistaminen *silta*-sanan edestä pitää lauseen kyllä kielipollisena mutta vaihtaa *että*-lauseen sisällöltään finaaliseksi; sen sijaan *sellainen*-sanan kanssa autolla ajon vihjataan nimenomaan mahdollistuvan sillan tietentyypisen rakenteen takia, mikä tahansa joen yli kulkeva silta ei autoa kannattaisi.

Kun *sellainen x että* on nominilauseke, se voi esiintyä myös predikatiivilauseen predikatiivin funktiossa, esimerkiksi:

6. *Riitta on sellainen äiti, että hän puhuu lapsilleen saksaa.*

Kun tätä vertaa tämän kirjoituksen lausetyyppiin *Riitta on sellainen, että hän puhuu lapsilleen saksaa*, huomaa *sellainen x että* -rakenteen mahdollistavan predikatiivilauseissa odotuksenmukaisesti kaksinkertaisen luonnehdinnan: yhtäältä leksikaalisen (*äiti*), toisaalta syntaktisen (*että*-lauseen antaman). Rakenne *x on sellainen että* taas on pelkistetympi ja jättää tietenkin *x:n* leksikaalisen tarkennuksen kokonaan tekemättä. Tämä avoimuus mahdollistaa toisaalta rakenteen hyvin vapaan käytön, koska *x:n* tarkoitetta ei tarvitse luonnehtia tai luokitella yksityisellä sanalla.

Molempia *sellainen*-pronominaalin sisältäviä ilmauksia voitaneen pitää puhekielen vakiintuneina syntaktisina rakenteina. Toinen asia on, missä määrin näitä ilmauksia esiintyy myös kirjakielessä ja ovatko ne kirjoituksessa samoissa tehtävissä kuin puheessa. Etsin vastausta näihin kysymyksiin tutkimalla tämän kirjoituksen kohteen, *x on sellainen että* ▷

-ilmauksen, esiintymistä Lauseopin arkiston Suomen Kuvalehdestä, Helsingin Sanomista ja WSOY:n kustantamista 12 kirjasta peräisin olevassa korpuksessa.²¹ Tästä aineistosta löysin vain muutamia *x on sellainen että* -ilmauksen esiintymiä, ja ainakin löytämäni näyttivät olevan puheen referointia. Vaikka tämä ei tietysti ole edustava otos kirjakielestä, se antaa silti aiheita ajatella, että *x on sellainen -ilmaus* ei kirjakielessä olisi ihan samanlainen kuin puheessa: se voi olla jossain määrin harvinaisempi tai ainakin sen funktiot voivat olla toisenlaisia.

Puhe- ja kirjakielen rakenteiden vakiintumisen mahdollinen erilaisuus taas on luonnollista, jos uskotaan eräiden kieliopillistumisteorioiden käsitystä siitä, että synkronisestakin näkökulmasta kielioppi on heterogeeninen ja sen konventioiden kiteytymisen aste voi olla vaihteleva. Tämä ajatus johtaa myös siihen, että kielioppi on käsitettävä perusluonteeltaan dynaamiseksi. Nämä ajatukset kiteyttää Helasvuo suomen puhekielen syntaksia tarkastellessaan Langackeriin yhtyen seuraavasti: »kielioppi on jatkuvasti kehittyvä joukko kognitiivisia rutiineja, jota luodaan ja ylläpidetään kielenkäytön avulla» (Helasvuo 1997: 9).²² Samantapaisia ajatuksia esiintyy usein juuri kieliopillistumisteorioissa ja muissakin kognitiivisiksi katsottavissa kielitieteen suuntauksissa: vanhimpia lienee Givónin tunnettu ajattelu, joka korostaa mm. puheen ja kirjoituksen syntaksin erilaisuutta (Givón 1979, erityisesti 103–109) ja tuoreimpia Heinen pari vuotta sitten tarjoama kieliopin määrittely sanoin: »Grammar – – can be described as the conventionalized (and to some extent fossilized) product of earlier patterns of less constrained language use» (1997: 5, 6). Puhutussa suomessa on siis muodostunut ainakin kaksi lauserakennetta, joiden oleellinen osa on pronominaali *sellainen* tai *semmoinen*.

LÄHTEET

AINEISTOLÄHTEET

Lauseopin arkiston mikrokorttikokoelman Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksessa säilytteillä oleva kopiot. (Yhteensä 132 pitäjän aineisto.)
Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen tutkimushankkeen Sanasto ja maailmankuva yhteydessä kerätyn nuorten haastateluaineiston litteroinnit (12 tunnin otos.)

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

AUSTIN, J. L. 1976 (1962): How to do things with words. The William James lectures delivered at Harvard University 1955. J. O. Urmson & Maria Sbisá (toim.), Oxford University Press, Oxford.

²¹ Aineistossa oli seuraavanlaisia esimerkkejä: (Helsingin Sanomat:) *Työn luonne on semmoinen, ettei suunnitelmista parane puhua; Tällä haavaa tilanne on sellainen, että yksi hoitaja vastaa yhdeksästä potilaasta; (WSOY:) onko se semmoinen, että kun se keskellä huonetta palaa, näkee joka – –. Lauseopin arkiston aineistoista ks. Ikola 1985, erityisesti s. 9–15.*

²² Alkuperäinen teksti kuuluu »grammar is a constantly evolving set of cognitive routines which is shaped and maintained through language use».

- GIVÓN, TALMY 1979: From discourse to syntax: grammar as a processing strategy. – Talmy Givón (toim.), *Syntax and semantics* 12. Discourse and syntax s. 81–112. Academic press, New York.
- HAKULINEN, AULI 1987: Eiköhän siit tullu ekonoomi siit tuli nii. Eräiden lausesulaumien tarkastelua. – Mauno Koski, Eeva Lähdemäki & Kaisa Häkkinen (toim.), *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii* s. 11–20. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. SKST 350. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HEINE, BERND 1997: *Cognitive foundations of grammar*. Oxford University Press, Oxford.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization. A conceptual framework*. The University of Chicago Press, Chicago.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1988: *Subjekteina ja objekteina toimivat nominaalilausekkeet puhutussa suomessa*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997: *When discourse becomes syntax: Noun phrases and clauses as emergent syntactic units in Finnish conversational discourse*. Dissertation. University of California, Santa Barbara.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1998: *Suomen kun*. SKST 712. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HOPPER, PAUL – TRAUOGOTT, ELIZABETH CLOSS 1993: *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- IKOLA, OSMO (toim.) 1985: *Lauseopin arkiston opas*. Lauseopin arkiston julkaisuja 1. Turku.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. SKST 511. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KAJANNE, MILLA 1996: *Kertomus, referointi ja kerronnan valta*. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja II* s. 207–242. *Kieli* 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino, Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. SKST 391. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUIRI, KAIJA 1986: *Toiminta, sen syyt ja seuraukset*. – *Virittäjä* 90 s. 1–21.
- 1995: *Että-lause attribuuttina suomen murteissa*. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa*. Juhlakirja professori Alpo Räisäsen 60-vuotispäivänä 25.2.1995 s. 110–131. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja, Joensuu.
- LAMPINEN, ARJA 1990: *Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat*. – *Sananjalka* 32 s. 78–92. Turku.
- LARJAVAARA, MATTI 1984: *Itämerensuomen demonstratiivit I*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten laitos.
- LEECH, GEOFFREY 1983: *Semantics. The study of meaning*. Second ed., revised and updated. Penguin books, England.
- LEHTINEN, TAPANI – LAITINEN, LEA (toim.) 1997: *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. *Kieli* 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, JAAKKO 1999: *Mitä tarkoittaa se, että?* – *Virittäjä* 103 s. 27–51.

- LEINO, PENTTI 1991: Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia. Suomi 160. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics: 2*. Cambridge University Press, Cambridge.
- NIEMINEN, TOMMI 1998: Merkityksen evoluutiomallista. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.), Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista s. 117–141. *Folia fennistica & linguistica* 21. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- ORPANA, TERTTU 1988: Kuvaus vai kommentti. Tutkimus suomen kielen adjektiivadverbien semanttisesta tulkinnasta. *Opera fennistica & linguistica* 2. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PÄÄKKÖNEN, IRMELI 1988: Relatiivisanan valinta. SKST 481. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ROUTARINNE, SARA 1990: »Älkää järkyttykö mut tääl on yks toukka!» Helsinkiläistyttöjen dramaattisia juttuja. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietosanakirja Oy, Helsinki
- 1968: Suomen kielen *että*-lauseen ongelmasta. – *Fenno-ugrica*. Juhlakirja Lauri Postin kuusikymmenvuotispäiväksi 17.3.1968 s. 203–205. *SUST* 145. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- SWEETSER, EVE 1990: *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge University Press, Cambridge.
- TAINIO, LIISA 1996: Kannanotoista arkikeskustelussa. – Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja II s. 81–108. *Kieli* 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- TAYLOR, JOHN R. 1991: *Linguistic categorization. Prototypes in linguistic theory*. Second ed. Clarendon Press, Oxford.
- VILKUNA, MARIA 1996: Suomen lauseopin perusteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.
- 1992: Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa. Suomi 163. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

THE EXPRESSION 'X ON SELLAINEN ETTÄ Y'
IN SPOKEN FINNISH

The article examines the expression *x on sellainen että y* ('x is such that y'; x = nominal, y = clause) in spoken Finnish. The material used consists of dialectal speech and young people's speech and has been collected by interview. The writer also conducted a test for university students on the use of this expression.

The expression *x on sellainen että y* is an established syntactical construction which has two main uses. On the one hand, it can be used to characterise and classify the referent of x with an entire clause. In this case the cataphoric pronoun *sellainen* 'such' reserves a place for the complement in the structure of the first clause, which is then filled by the content of the following *että* clause. The *että* clause is by nature descriptive and does not refer directly to a state of affairs in the outside world. In terms of its illocutionary force, the expression is mainly a categorising statement.

In the other use of the expression, the *että* clause is more important in its meaning, and the type of illocutionary force it is given can vary. The speaker begins with *x on sellainen* only as a causal description for the opinion, action or act expressed in the *että* clause. The dividing line between the two functions is not fixed, but the causal interpretation generally requires that the referent of x in the *x on sellainen* clause does not have a central role in the action or act expressed by the *että* clause.

The expression *x on sellainen että y* appears often in spoken Finnish. It does also appear in written Finnish, but this study has examined only the spoken language. In speech it is one of several similar expressions in which the pronoun *sellainen* (or *semmoinen*) has been or is being grammaticalized to become an integral part of a syntactic construction. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos,

PL 607, 33101 Tampere

Sähköposti: *skkaku@uta.fi*